

УДК 398:001.895(378.4:001.32)

Мирослава Петрівна Вовк,

кандидат філологічних наук, докторант відділу педагогічної естетики та етики (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ)

ІННОВАЦІЙНІ ТА ТРАДИЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІ ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ І АКАДЕМІЧНИХ ОСЕРЕДКАХ УКРАЇНИ

Вступ. Глобалізаційні, євроінтеграційні процеси в сучасному соціумі, незважаючи на певні позитивні наслідки (вільний доступ до інформаційних джерел, посилення вимог до конкретноспроможності особистості тощо), продукували нівелювання українських національних наукових та освітніх досягнень. Ринково-економічна направленість суспільства, пострадянська система організації життя безпосередньо впливають на ті науково-освітні галузі, завдання яких – зберігати духовні, інтелектуальні, естетичні надбання нації. У такій складній ситуації опинилась і фольклористика – специфічна наука, предметом якої є фольклор, фольклорна традиція, її побутування у «живому» середовищі, визначення їх впливу на розвиток культури загалом. Однак необхідно відзначити, що українська фольклористика, не зважаючи на спектр наявних суспільних, економічних проблем, прогалин, втрат, здобула статус унікальної наукової та освітньої галузі.

Постановка завдання. Останнє двадцятиріччя позначилось посиленням інтересом до дослідження проблем історії фольклористики, з'ясуванню ролі окремих відомих особистостей у її становленні (М. Дмитренко, Я. Гарасим, Р. Кирчів, Г. Дем'ян та ін.). Зокрема відомий в Україні та поза її межами фольклорист М. Дмитренко вважає, що українська фольклористика існує майже два століття. Вчений окреслює шлях кристалізації науки «від

просвітницько-романтичних захоплень, прагнень порятувати від загибелі найперше українську народну пісню, публікацій збірників із передмовами до фундаментальних фольклористичних досліджень Олександра Потебні, Михайла Драгоманова, Івана Франка, до «вибухової» діяльності Етнографічної комісії ВУАН, відкриття Інституту фольклору (1936), до появи видань академічної серії «Українська народна творчість» (з 1961 р.), ... до сформованої когорти українських фольклористів другої половини ХХ ст., ... до відкриття кафедр фольклористики в Київському та Львівському університетах (1990-і рр.)» [3, с. 3].

Перші збиральницькі фольклорні матеріали, початки донаукових фольклористичних студій, зародження наукових фольклористичних досліджень, діяльність окремих особистостей (вчених-фольклористів, діячів практичного та теоретичного напрямку вивчення фольклорної традиції) сприяло формуванню фольклористики як навчальної дисципліни, розгалуженню її на певні напрями осмислення, аналізу фольклору, що відбувалось саме в умовах класичних університетів (зокрема Університету Святого Володимира (М. Максимович, О. Котляревський, О. Дашкевич, В. Перетц та ін.), Університету Яна Казимира (Львівського університету; Я. Головацький, Ф. Колесса, В. Гошовський, Т. Комаринець та ін.), Харківського університету (О. Потебня, М. Сумцов, І. Срезневський, М. Костомаров та ін.).

У працях відомих фольклористів (М. Дмитренко, Н. Шумада, Й. Федас, А. Вовчак, Р. Кирчів, Я. Гарасим та ін.) окреслюються провідні напрями вивчення фольклористики в сучасних соціокультурних умовах. Водночас відсутні аналітичні студії, в яких цілісно визначаються традиційні та інноваційні тенденції розвитку цієї науково-освітньої галузі в сучасних соціокультурних умовах. Тому **метою статті** є аналіз провідних інноваційних напрямів фольклористичних досліджень в українських університетських та академічних осередках.

Результати. У процесі аналізу відомих дефініцій поняття «фольклористика» (М. Лановик, З. Лановик [6, с. 19], О. Киченко [5, с. 17], М. Грицай, Бойко, Л. Дунаєвська [2, с. 6], сформульованих відомими фольклористами-педагогами, ми дозволили собі сформулювати власне визначення: **фольклористика** – філологічна наука, яка вивчає фольклор як синкретичний феномен культури у його жанровому й видовому розмаїтті, регіональному та іонаціональному вимірі, етапи та чинники появи фольклорних творів, визначає методологічний інструментарій їх аналізу, досліджує роль відомих та малознаних особистостей у дослідженні фольклорної традиції, займається архівуванням фольклорних текстів та створенням бібліографічних галузевих праць.

Сучасна слов'янська, зокрема українська, фольклористика продукувала ряд теорій, концепцій, гіпотез, які виникли в результаті кількасотлітнього досвіду її становлення і які дозволяють досліджувати фольклор у контексті багатьох напрямів. Фольклорна традиція стала об'єктом аналізу крізь призму соціокультурного, функціонального, контекстуального напрямів: К. Чистов, С. Неклюдов, Б. Путілов (Росія), В. Кравчик-Василевська (Польща) та ін. Ці напрями мають представників і в українських академічних та університетських фольклористичних осередках (С. Росовецький, О. Івановська, С. Грица, О. Киченко та ін.).

С. Грица обґрунтовує соціологічний та структурно-типологічний напрям у фольклористиці, започаткований українськими педагогами-фольклористами наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. О. Потебнею, Ф. Колесою, К. Квіткою, зокрема вчена вважає, що «фольклор характеризується як творчість демократичних верств суспільства; він побутує переважно в суспільному *середовищі*, що генетично сягає докласового періоду усними формами побутування» [1]. Дослідниця обґрунтовує поняття парадигматики фольклору, що полягає «у віднайденні прогресивної методики аналізу народнопісенних творів, їх класифікації з урахуванням особливостей як словесного тексту, так і ритміки та мелосу» [7, с.12] .

О. Киченко обґрунтовує необхідність аналізу фольклорної традиції крізь призму структурного підходу, що дозволяє аналізувати фольклор як «різнопланову та самодостатню творчу функціональну систему, поетичні закони якої докорінно відрізняються від законів інших культурних систем» [5, с. 17]. Застосування структурного підходу до дослідження фольклорних явищ культури, дозволяє вченому окреслити міфологічний фундамент фольклору, окреслити специфіку поезики архаїчного міфу, що в свою чергу є продовженням наукових студій О. Потебні, М. Сумцова, М. Костомарова та ін.

О. Івановська наголошує на необхідності комплексного дослідження фольклору у трьох напрямках, які «необхідні для розв'язання проблеми створення теоретичної концепції фольклору: функціональний, змістовий і структурний». Саме функціональний аналіз, на її думку, є «центральним...», адже функціональна основа детермінує характер змісту і форми фольклорних творів. Така функціональна основа закорінена у площинах співіснування субкультур, які продукують фольклорний текст. З іншого боку, функціональність фольклору зумовлює його системний характер, оскільки визначає співвідношення цілого і частин, загальні закономірності існування, структурування окремих складових фольклорного цілого» [4, с. 6]. Грунтуючись на дослідженнях С. Бейярда, вчена-практик стверджує, що «феномен фольклору слід розглядати у двох площинах: як функцію (з її процесуальними характеристиками) і як текст (з його дискурсивними характеристиками) [4, с. 7]. У цьому контексті дослідниця порушує проблему суб'єктності («суб'єкт фольклорного простору – це носій традиційної складової культури, відповідальний за неперервність та оновлюваність традицій як умов ноосферного розвитку») [4, с. 32], що «є визначальною функціональною ознакою фольклору як соціокультурного явища», в свою чергу фольклорний феномен – це «продукт суб'єктності народу, соціальної групи, індивіда» [4, с. 4]. При цьому вона аргументовано підходить до власної функціональної концепції фольклору, поетапно аналізуючи

положення відомих українських фольклористів щодо естетичної природи фольклорних текстів: М. Максимовича, О. Бодянського, П. Куліша, М. Костомарова, М. Драгоманова, П. Чубинського. Власне саме останній з них «вже у ХІХ ст. почав творити концепцію науки «фольклористика», що отримала визнання лише в другій половині ХХ ст. організацією ЮНЕСКО, яка суголосна з основними постулатами світових наукових шкіл [4, с. 19].

Аналізуючи сучасні тенденції розвитку фольклористики, можна виокремити такі напрями вивчення фольклору, які мають свою історичну ретроспективу, наукові засади, фундаментальні традиції, сформовані насамперед в університетських та академічних осередках:

1. Науково-методологічні дослідження характеризуються розгалуженою проблематикою. Це передусім обґрунтування аргументованої дефініції предмету фольклористики, продовження досліджень щодо визначення теоретико-понятійних засад власне фольклористичної методології, зокрема у контекстному, комунікативному, функціональному, соціологічному напрямках (С. Грица, О. Івановська, С. Росовецький, О. Бріцина та ін.), проблема текстології фольклору. Ці питання є одними з домінуючих науково-дослідницьких напрямів вітчизняних університетських та академічних осередків.
2. Розвідки з історії фольклористики – останнім часом цей напрям знайшов особливий розвиток, про що свідчить поява наукових розробок, монографій, написання кандидатських дисертацій, які можна поділити на дві групи: 1) праці, присвячені діяльності, творчій спадщині певної особистості фольклориста (М. Мушинка, О. Шалак, Г. Сокіл, Л. Іваннікова, Л. Козар та ін.); 2) праці, тематика яких охоплює певний історико-культурний період становлення української фольклористики або стосується соціальних, культурних, аксіологічних чинників формування певної фольклористичної школи (Я. Гарасим, Р. Кирчів, М. Дмитренко та ін.).

3. Збирання фольклору. У фондах академічних установ (Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського, Інституту народознавства НАН України), університетських осередках (Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка), вищих музичних навчальних закладах (Львівська музична академія імені М. Лисенка) зосереджений колосальний фольклорний матеріал, до аналізу якого застосовуються традиційні методики, а також розробляються новітні концепції систематизації та архівізації фольклорних текстів (зокрема зусиллями викладачів кафедри фольклористики Львівського національного університету створюється фольклористична інтернет-джерельна база). Однак на сьогодні через недостатнє фінансування «живою», збиральницькою діяльністю займаються переважно студенти філологічних факультетів в рамках фольклорної (або інша, на нашу думку, найоб'єктивніша назва – фольклористична) практики.
4. Публікація фольклорних текстів. У цьому напрямі маємо значні досягнення: в останні десятиліття вийшло у світ чимало збірників казкового епосу, пісенників, дитячого фольклору, дум та історичних пісень; прислів'їв та приказок, пісень січових стрільців УПА (укладачі, переважно викладачі університетів, Л. Дунаєвська, І. Хланта, М. Зінчук, П. Медведик, В. Чабаненко);
5. Перевидання фольклористичної класики, зокрема з 1990 р. перевидані праці Г. Булашева, М. Номиса, К. Сосенка, Ф. Колесси, К. Мошинського, Д. Яворницького, М. Костомарова та ін. Однак ця проблема є надзвичайно гострою, особливо для підготовки фахівців з історії, філології, різних галузей мистецтва.
6. Розвиток регіональної фольклористики – її проблематика пов'язана з дослідженням специфіки фольклорних жанрів, їх побутування у певних регіонах. У цьому контексті провідними осередками є класичні й педагогічні університети, академічні установи (Інститут

народознавства НАН України, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Сумський національний університет ін.). Регіональну фольклористику можна поділити на два аспекти: по-перше, це представлення фольклору у регіональній одиниці (у селі, місті, області) та результати його збирання, публікації; по-друге, включає безпосередньо когорту дослідників, які й формують науковий потенціал певного регіону. У першому вимірі маємо ряд збірників з поліського, карпатського, галицького, волинського фольклору тощо. Представлена фольклористика в регіонах через посередництво діяльності відомих учених, які активно досліджують традиційну народну культуру з проєкцією на освітній вітчизняний простір: В. Сокіл, В. Качкан, В. Чабаненко, В. Буряк, І. Павленко, І. Хланта, О. Вертій, С. П'ятаченко, С. Шевчук, О. Ковальчук, Р. Кирчів, С. Мишанич, М. Гайдай, М. Чернопиский, В. Давидюк, В. Буряк, П. Будівський та ін.;

7. Вивчення фольклору слов'янських народів – цей напрям дослідження фольклорного арсеналу культури представлений в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, в деяких університетах (напр., Львівський національний університет, Ужгородський національний університет; представники: Н. Шумада, О. Микитенко, М. Карацуба, Л. Вахніна та ін.). Позитивною тенденцією є представлення стану, проблем, дослідницьких результатів у цій галузі фольклористів-славістів окремих країн на сторінках українських часописів, про що свідчить спеціальні випуски найавторитетнішого фольклористично-етнографічного періодичного видання в Україні «Народна творчість та етнологія» (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України).
8. Фольклористично-етнографічна періодика – представлена, на жаль, небагатьма часописами та збірниками, осередками видання яких є

академічні установи та університети: «Народна творчість та етнологія», «Народознавчі зошити», «Фольклористичні зошити», «Література. Фольклор, Проблеми поетики», «Вісник Львівського університету» (Серія філологічна, серія фольклористична)», «Міфологія і фольклор» тощо;

9. Співпраця між науковцями, педагогами-фольклористами з наукових установ, університетів України та інших країн спостерігається у багатьох класичних університетах, в академічних установах, що засвідчує представлення результатів збиральницької, дослідницької діяльності на конференціях, семінарах на сторінках часописів.

Фундаментальним напрямом вивчення фольклористики, тобто втілення її результатів, теорій, концепцій, методології «в дії», є **освітній простір**. Самі фольклористи наголошують на проблемах фольклористичної підготовки фахівців. На думку Н. Шумади, катастрофічною є ситуація, що «курс українського фольклору (введений 1951 р.) в гуманітарних вузах обмежується тридцятьма шістьма годинами», «виникають непереборні труднощі з організацією студентської фольклорної практики» [9, с. 297]. До проблем фольклористичної підготовки фахівців у вітчизняних вишах належить зміцнення кадрового потенціалу, поява фахівців вищої кваліфікації: якщо наприкінці 2000 р. всього в Україні нараховувалось вісім докторів філологічних наук, які захистили докторські дисертації зі спеціальності фольклористика ([8, с. 265]), то за десять років потому їх кількість зростає лише удвічі.

Водночас варто підкреслити фундаментальні засади підготовки фольклористів-словесників та музикознавців у провідних класичних університетах (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка), у музичних академіях (Львівська музична академія імені М. Лисенка, Національна музична академія імені П. Чайковського), ініціативність колективів кількох класичних та педагогічних вишів щодо введення спеціалізації

«фольклористика» (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Ніжинський педагогічний університет, Луганський педагогічний університет імені Тараса Шевченка, Запорізький національний університет).

На сьогодні простежується унікальна тенденція – на стику фольклористики й окремих наук з'являються нові наукові напрями, зокрема в результаті взаємодії фольклористики, стилістики і мовознавства виникла наука лінгвофольклористика, фольклористики і музикознавства – етномузикологія, фольклористики і психології – фольклоротерапія (через посередництво різновидів мистецтва – музикотерапія, хореотерапія народним танцем, казкотерапія).

Висновки. У результаті аналізу подібних тенденцій можна констатувати, що ці факти засвідчують сталий розвиток університетської освіти, підготовки фахівців з фольклористики. Крім того, останнім часом активізувалось вивчення фольклористики у контексті інтеграційних зв'язків з іншими науками, багатоаспектне осмислення фольклорного фонду культури, яке відбувається у контексті функціонального, комунікативного підходів, що у свою чергу забезпечує розвиток науково-освітньої галузі з врахуванням світових, європейських напрямів.

Перспективи. Перспективним напрямом дослідження інноваційних тенденцій розвитку фольклористики як науки і навчальної дисципліни є аналіз реалізації її інтеграційних зв'язків з іншими науками у змісті підготовки словесників у класичних університетах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грица С. Фольклор у просторі та часі. Вибрані статті / С. Грица. – Тернопіль: «АСТОН», 2000. – 228 с.
2. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Усна народна поетична творчість: Підр. для студентів філологічних факультетів університетів /

- М.С. Грицай, В.Г. Бойко, Л.Ф. Дунаєвська– К.: «Вища школа», 1983. – 360 с.
3. Дмитренко М.К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика / Микола Костянтинівич Дмитренко. – К.: Ред. Часопису «Народознавство», 2001. – 576 с.
 4. Івановська О.П. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності: Монографія / О.П. Івановська. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. – 228 с.
 5. Киченко О. Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О. Киченко. – Дрогобич: НВЦ «Каменяр», 2002. – 216 с.
 6. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. – 3-тє вид., стер. / М.Б. Лановик, З.Б. Лановик. – К.: Знання-Прес, 2005. – 591 с.
 7. Руда Т., Широкова Н. Етномузикознавча школа Софії Грици / Т. Руда, Н. Широкова // Народна творчість та етнографія. – 2008. – №3. – С. 4-15.
 8. Федас Й. Українська фольклористика на зламі тисячоліть / Й. Федас // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура: Доповіді та повідомлення. Кн. 1-2 // НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського, Міжнародна асоціація етнологів. – К.: Вид-цтво Асоціації етнологів, 2000. – 591 с. – С. 255-266.
 9. Шумада Н. Сучасний стан і завдання української фольклористики / Н. Шумада // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура: Доповіді та повідомлення. Кн. 1-2 // НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського, Міжнародна асоціація етнологів. – К.: Вид-цтво Асоціації етнологів, 2000. – 591 с. – С. 292-298.